

Batı Ortaçağından Günümüze Uzanan Bir Kurum: Bethlem/Bedlam Akıl Hastanesi

*An Institution from the Western Middle Ages to the Present:
Bethlem/Bedlam Mental Hospital*

Abdullah Yıldız¹

¹Arş.Gör., Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Ana Bilim Dalı, Ankara, Türkiye

ÖZET

Bethlem Akıl Hastanesi, Batı Ortaçağından günümüze kadar varlığını kesintisiz sürdürmüş bir kurumdur. Dolayısıyla Batı tıp düşüncesinin evrimsel gelişimini göstermesi bakımından bilgi sunacağı düşünülmüştür. Geçmiş 1247 tarihine kadar uzanan bu kurum, bir manastır olarak kurulmuştur. Bu özelliği ile ortaçağ ve erken modern dönem tıp kavrayışı ile dinsel öğelerin iç içe geçişinin örneğini oluşturmaktadır. Zaman içinde daha seküler bir yöne evrilmiş olsa da, yardım kuruluğu olma ve kutsal hizmet verme fonksiyonunu sürdürmesi ile yeni kurumlardan farklılaştığını söylemek mümkündür. Zaman içinde mekan değişiklikleri ile eş zamanlı olarak fonksiyonel dönüşümler de yaşamıştır. Kesintisiz olarak uzun süre varlığını sürdüren bu kurum, sanat ve edebiyat gibi alanlarda da ilgi çekmiş, fakat hakkında sıklıkla olumsuz mitler ortaya çıkmıştır. Özellikle XIX. yüzyılın ortalarından itibaren tıbbi otoritesi artmış, buna paralel olarak saygınlığı da artmıştır. Makalede, kurumun tarihsel gelişimi, fonksiyonel dönüşümü, sanat ve edebiyat gibi alanlarda gördüğü ilgi genel hatları ile aktarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Behtlem Akıl Hastanesi, Tıp Tarihi, Batı Tıp Düşüncesi

(*Klinik Psikiyatri* 2018;21:89-97)

DOI: 10.5505/kpd.2017.52724

SUMMARY

The Bethlem Mental Hospital is an institution that has continued its existence from the Western Middle Ages to today. Therefore, it is thought that it will provide information about the evolutionary development of the Western medicine thought. This institution dates back to 1247 and was established as a monastery. It is an example of intertwining the Middle Age and early modern medicine and religious items. Although it evolved in a more secular direction over time, it is possible to say that it differs from new organizations as it's a charitable organization and continues the function of public service. The institution, which undergone locality changes over time, was also functionally transformed at the same time. This institution, which sustained its uninterrupted and prolonged existence, attracted interest in areas such as art and literature but negative myths often arose about it. Especially since the middle of the 19th century, it's medical authority increased, and accordingly, its prestige increased. In the article, historical development of the institution, it's functional transformation, interests in fields such as art and literature have been tried to be expressed in general terms.

Key Words: Bethlem Mental Hospital, History of Medicine, Western Medicine Thought

GİRİŞ

Bedlam akıl hastanesi bir manastır formasyonu halinde teşekkül eden bir yapıdan, zaman içerisinde akıl hastalıkları konusunda özelleşen bir yapıya dönüşmüş bir kurumdur. Tarihsel olarak akıldan yoksunlar başta olmak üzere meczupları da içeren her kesime hizmet vermekteyken, zaman içerisinde yapısı ve fonksiyonu dönüşüme uğramıştır. Kurulduğu dönemden itibaren kesintisiz olarak hizmet sunmaya devam etmesi nedeniyle, batı tıp düşüncesinin evrimsel sürecini erken modern dönemden modern döneme uzanan dönemde bir kurum özelinde değerlendirebilmek bakımından önemli bir örnek sayılabilir. Kurum sanat ve edebiyat gibi alanlarda da ilgi çekmesiyle de dikkat çekicidir. Bu çalışmada İngiltere başta olmak üzere gerek İngiliz hakimiyetinin olduğu ülkeleri gerekse de diğer ülkeleri etkilemiş olan Bethlem ya da Bedlam akıl hastanesi tarihsel perspektiften konu edilmiştir. Makalenin oluşturulmasında yerli ve yabancı literatürden faydalanılmaya çalışılmıştır.

Bedlam Akıl Hastanesi'nin tarihsel kökeni XIII. yüzyıla dayanmaktadır. Hastanenin temeli 1247 tarihinde Londra'da kurulmuş olan Bethlehem'li Aziz Mary Manastırı'na dayanmaktadır ve ilk dönemde birincil görevi sadece hastalara hizmet vermek olmamıştır (1). Kurum, dönemin diğer dini kurumları gibi hastaları da içeren akıl yoksunu ve düşkün kimselere hizmet sunmaya başlamıştır (2). Manastır olarak kurulmuş olan bu kurum sonraki yüzyıllar içerisinde daha spesifik bir kurum haline gelmiştir (3). Kral VIII. Henry döneminde (1509-1547) gerçekleştirilen ve manastırların da etkilendiği reformasyon döneminde dini içerikli işlevi azalmaya başlamıştır (4). 1676 yılında ilk kurulduğu yer olan Bishopsgate'den Moonsfield'a görece ihtişamlı yeni binasına taşınmıştır (3). Bu önemli yer değişikliğinden sonra da zaman zaman yer değişiklikleri yaşamaya devam etmiştir. 1856 yılında yönetici pozisyonuna ilk defa bir hekimin atanması ile ciddi bir fonksiyonel dönüşüm yaşamıştır (4). Kurum son büyük değişikliği 1948 yılında İngiltere'de sağlık alanında önemli bir kurum olan National Health Service'in kurulmasıyla yaşamıştır. Bu tarihten sonra Maudsley Hastanesi ile birlikte ruh sağlığı alanında hizmet vermeye devam etmektedir (5). Giriş niteliğinde sunulan bu genel çerçeveden sonra kurumun tarihi daha ayrıntılı

olarak ele alınmaya çalışılmıştır.

I. Bethlem Hastanesi'nin Tarihsel Gelişimine Genel Bakış

Hastanelerin, Avrupa'ya Müslümanlardan aktarılan yenilik ya da gelişmelerden birisi olduğu düşünülür. Bu gelişme muhtemelen askeri karşılaşmaların bir sonucudur. Böylece zaman içinde benzer kurumlar Avrupa'da doğmaya başlamıştır. Ancak bu tür kurumlar manastırlar bünyesinde yer alıp dini içerikli vazifelere ev sahipliği yapmışlardır. Tarihsel süreç içerisinde tıbbi kimlikleri ağırlık kazanmaya başlamıştır (1). Bethlem ya da zaman içinde Bedlam olarak adlandırılan Hastane de bu özelliklere sahiptir.

Bethlem Hastanesi'nin en azından XIV. yüzyıldan beri akıl hastalarına hizmet verdiği bilinmektedir. Akıl hastalarına gerek hizmet sunmak gerekse barınma sağlamak konusunda kesintisiz bir tarihi olmasıyla özgün bir yere sahiptir (6,7). Aslında Avrupa'da bilinen en eski akıl hastanesinin İslam dönemi İspanya'sında kurulduğu bilinmektedir (8). Ancak bu hastanenin çok uzun ömürlü olmadığı ifade edilmiş ve XIV. yüzyılda İspanya'da benzer hastane örneklerinin varlığından bahsedilmiştir (6). Diğer Avrupa bölgelerinde ise ancak XV. yüzyıl sonrasında Bethlem Hastanesi'ne benzer kurumların kurulduğundan bahsedilmektedir. Elbette Ortaçağ boyunca zaman zaman akıl hastalarına hizmet vermiş kurumlara rastlamak mümkündür ancak, özelleşme ve süreklilik konusunda Bethlem/Bedlam ayrı bir yere sahiptir (7). Bethlem genel olarak delilik tarihiyle yakından irtibatlandırılmıştır. Bunun nedeni benzer özelliklere sahip çok sayıda kurumun olmayışındır. Aslında tüm ününe rağmen, uzunca bir süre çok büyük sayılmayacak bir kurum olarak kalmış ve çok da iyi koşullara sahip olmamıştır. Örneğin; XVI. yüzyılda yaklaşık 20 hastaya barınma ve hizmet verebilme kapasitesine sahip olduğu belirtilmiştir (6).

Bethlem ve benzeri hastane örneklerinin aslında ilk anda tıbbi hizmetten çok, yardım amaçlı ve dini içerikli bir yapıya sahip oldukları bilinmelidir. Bu bağlamda hastane kelimesinin de İngilizce "hospitality"den evrilmiş olması ilginçtir (6). Hospital kelimesi, etimolojik olarak; konuk evi, ihtiyaç

sahipleri için barınak, anlamlarıyla latince orijindir. İngilizce'de ise XVI. yüzyıl başlarında "yardım amaçlı barınma hizmeti" anlamlarıyla ortaya çıkıp, XVI. yüzyıl ortalarındaki kaynaklarda "hasta ve yaralı bakımı kuruluşu" anlamlarını kazandığı görülmektedir (9). Bu anlamsal dönüşümün, tıp tarihi ve sağlık hizmeti sunumunun değişiminin kavranılması açısından önemli olduğu düşünüldüğünden metne eklenmiştir.

Bethlem Hastanesi oldukça değişken bir tarihe sahiptir. İlk kurulduğunda, zaman içerisinde bir akıl hastanesi olacağı düşünülmemiştir. Kurum 1247 tarihinde, belediye meclis üyesi Simon FitzMary'nin maddi katkılarıyla kurulmuştur. FitzMary'in katkılarının ardında dini gerekçeler ve piskoposluğun teşvikinin olduğu belirtilmiştir. Bethlem/Bethlehem isminin kaynağı da Bethlehem Katolik Kilisesi'nin İngiltere'deki teşviklerine dayanmaktadır ki (7), Bethlehem Hz. İsa'nın doğum yeri kabul edilen Beytullahim kasabasının İngilizce adıdır (10). Bethlem Hastanesi'nin kurulduğu ilk yerde, günümüzde Liverpool İstasyonu yer almaktadır. Daha önce vurgulandığı gibi manastır içinde yer alan bu hastanenin ilk fonksiyonu dini içerikli yardım faaliyetleri olmuştur. Daha çok yolcular ve düşkünlere hizmet sunan dini içerikli fonksiyonlarına zaman içinde ikincisi eklenmiştir. Bu da akıldan yoksunların barındırılmasıdır. Kayıtlarda 1404 tarihinde mente capri olarak adlandırılan, yani akıl ve mantıklarını kaybetmiş 6 kişinin bu kurumda yer aldığı belirtilmiştir (4). Bu tarihten itibaren Bethlem Hastanesi kesintisiz bir şekilde akıl hastalarına hizmet vermiş görünmektedir.

Daha önce bahsedilen ve özellikle Kral VIII. Henry döneminde gerçekleştirilen dini reform hareketleri dini kurumları etkilemiş ve bundan Bethlem de payını almıştır. Bu süreçte Bethlem Hastanesi'nin daha seküler bir biçime evrilmeye başladığı ifade edilmektedir (2). Bu süreç 1553 yılında kent yönetiminin hastaneyi devralmasıyla sonuçlanmıştır. Bethlem, 1556 yılından itibaren şehir yönetiminin emriyle kentte bulunan diğer hastanelerin yöneticileri tarafından yönetilmiştir. Bu hastaneler Christ's Hospital ve Bridewell'dir. Bu yönetim anlayışı 1948'de National Health Service kurulana kadar devam etmiştir (4,5).

Bethlem Hastanesi tarihindeki önemli değişimlerden birisi de XVII. yüzyılın son çeyreğinde yaşanmıştır. Bishopsgate'deki eski binanın yetersiz ve yıpranmış olduğu, aynı zamanda kapasitesinin de sınırlı olduğu ifade edilerek yeni bir bina yapılması düşünülmüştür. Bu dönemde 60-70 hastadan fazlası barındırılmamaktaydı. Moorfields'te inşa edilen yeni hastane binası 1676 yılında tamamlanmıştır. İlk aşamada 120 hasta kapasiteli olarak inşa edilen bu yapının kapasitesi zaman içinde eklemelerle 250'yi aşmıştır (4). Bethlem'in yeni binasının yapılmasında Robert Hooke etkin rol oynamıştır. Hooke'un tasarımının ana hatlarını, hastalar ya da kapatılanlar için havadar ve aydınlık bir ortam sağlamak oluşturmuştur (3).

Bu dönem, hastanelerin deli ve kötü ahlaklılar için bir kapatılma alanı olarak görüldüğü bir zaman aralığıdır (1). Hastanenin isminin Bethlem'den Bedlam'a bu dönemde dönüştüğü düşünülmektedir (4). Bu dönemde hastanenin kapıları turistlere ve gezmek isteyenlere açılmış ve uzunca bir süre devam etmiştir (3).

Bethlem ya da artık Bedlam'ın ikinci yerleşim yeri olan Moonsfield'de inşa edildiği alanın uygun-suzluğu ve kullanılan malzemelerin kalitesiz oluşu binanın yıpranmasına neden olmuş ve Bedlam yeniden taşınmak zorunda kalmıştır (4). Yeni bina 1815 yılında hizmete girmiştir. Yeni binanın farklı bir özelliği "suçlu akıl hastaları" için ayrılmış bölümler içeriyor olmasıdır. Burada yatan hastalar cezalarını çekmekteydiler ve diğer hastalarla temas kurmaları yasaktı (11). Suçlu akıl hastalarının hastaneye kabulü ve ayrı bir yer ayrılması kararında, Kral III. George'un saldırıya uğraması olayı önemli bir katalizör olmuş gibi görünmektedir. Bu kısmın giderleri devletçe karşılanmış ayrıca yönetimde asıl söz sahibi konumunda da İçişleri Bakanlığı yer almıştır. XIX. yüzyılın sonlarında Broadmar'ın açılmasını takiben suçlu hastalar oraya taşınmıştır (4).

Bethlem ya da nam-ı diğer Bedlam'ın tarihinde en önemli reform 1852 yılında yaşanmıştır. Bu tarihte bir hekim olan Charles Hood yönetici olarak atanmıştır. Bu dönemde hastane daha iyi dizayn edilmeye çalışılmış, hastalar önemsenmiş, geziler ve eğlenceler düzenlenmiş, hastaların örselenmelerinden çok anlaşılmasına çalışılmıştır. Yine

Charles Hood, Bedlam hastanesinin bir öğretim merkezi olarak çalışmasına da ön ayak olmuştur. Bu tutum Bedlam'ın saygınlığının artmasını da beraberinde getirmiştir. Bu gelişmeler hastaneye kabul edilen hasta profilinde de bir değişime neden olmuştur. Geçmişte hastaneye daha çok yoksullar başvuruyorken artık olumsuz koşullardan etkilenen orta sınıftan bireyler de hastaneye başvurmaya başlamıştır (4).

Zamanla mekan gereksinimi artmış ve hastane Beckenham'a taşınmıştır. Süreç içinde yeni birimler de hastaneye eklenmiştir. Örneğin, 1919 yılında ayaktan hastalar için de hizmet sunumu başlamıştır. Hastane 1924 yılında Londra Üniversitesi Tıp Fakültesi olarak hizmet vermeye başlamış ve bu konumunu 1946 yılına kadar sürdürmüştür (4).

1948 yılında National Health Service'nin kurulmasıyla Bedlam için son büyük dönüşüm yaşanmıştır. Maudsley Hastanesiyle bir bağlantı kurulmuştur. Bu tarihten itibaren iki hastane tek bir yönetici kurul tarafından idare edilmeye başlanmıştır (4).

Bethlem Hastanesi günümüzde Maudsley Hastanesi ile birlikte National Health Service'in Güney Londra ve Maudsley kurumları bünyesinde varlığını sürdürmektedir (12). Bu kurumlar bünyesinde Bethlem Müzesi ve Galerisini bulundurmakta ayrıca Bethlem Hastanesinin tarihsel gelişim ve dönüşümü "Bedlam: the asylum and beyond" adlı sergide sunulmaktadır (13).

II. Bethlem Hastanesi'nin Yapısal ve Fonksiyonel Değişim Tarihi

Bethlem'in kurucu unsuru olan kilisenin desteği XIV. yüzyıl ortalarında azalmaya başlamıştır. XVI. yüzyılda Bethlem, dini reform hareketlerinden etkilenmiş ve Evanjelistler ile Muhafazakarlar arasında önemli bir tartışma sahası olmuştur. XVI. yüzyılın ortalarından itibaren şehir adına hastane yönetimini belediye meclisi heyeti üstlenmiştir. Yönetici heyeti zaman içinde kişileri yönetici olarak tayin etmiş ya da seçim yapılmıştır (7). 1852'de Dr. Charles Hood'un atanmasıyla Bethlem'de yönetici pozisyonlara tıp mensupları

gelmeye başlamıştır (4). Böylece Bethlem'in XIX. yüzyılın ortalarından itibaren gerçek anlamıyla psikiyatri dünyasına eklenildiği söylenebilir. Dönem, tıp otoritelerinin dünyada genel olarak güç kazanıp kurumlarda ana belirleyici pozisyonlara geldikleri bir zaman dilimidir. XIX. yüzyılın başlarından itibaren kentleşme, göçler ve endüstrileşmenin getirdiği sorunlarla birlikte psikiyatrik tedavi kurumlarının sayıca artmış olduğu düşünülmektedir (7). Ancak Bethlem'in hem oldukça uzun sayılabilecek bir geçmişe sahip olması, hem de XVIII. ve XIX. yüzyıl boyunca diğer kurumlardan ayırt edici ve bağımsız özellikler taşıması nedeniyle XIX. yüzyılda sayıca artan kurumlardan farklılaştığı düşünülmektedir (7). Öncelikle Bethlem Hastanesi, İngiltere'de XVIII. yüzyıla kadar akıl hastanesi hizmeti veren yegane kuruluş olmuştur. Ayrıca sayıları artan ve "Mad House" olarak adlandırılan deli evlerinin Bedlam'dan daha iyi hizmet vermedikleri ve ücrete tabi oldukları bilinmektedir. Bedlam ise hayır kurumu özelliğini de devam ettirebildiği için yakını ya da imkanı olmayan hastaları geri çevirmeyip kabul etmiştir. Hastane için, zaman zaman olumsuzluklar, şiddet ve kötüye kullanma vakalarından bahsedilmiş olsa da genel olarak yöneticilerin iyi bir yönetim sergilemeye çabaladıkları düşünülmektedir (4).

Bethlem'de hizmet sunumu ilk dönemler din ile iç içe geçmiştir; yolculara ve ihtiyaç sahiplerine barınma gibi hizmetler verilmiştir. Bethlem'in zaman içinde akıl hastalıkları konusunda uzmanlaşmış olmasının özel bir nedeni olmadığı ve tesadüfi bir gelişimin ürünü olduğu belirtilmektedir (6). İlk dönem için, akıl hastanesinin fonksiyonu daha çok bir sınırlandırma ve alıkoymadan oluşmuştur. Bu dönem için bugünkü anlamıyla tıbbi yardım sağlandığına dair yeterince kanıt yoktur (6). Dolayısıyla akıl hastanelerinin yaptığı, hastalara yönelik bir özel değerlendirme gözetmeksizin, barınma koşullarının iyileştirilmesi olmuştur. XVIII. yüzyılda akıl hastalarına özel ve onları yola getirip hastalıktan kurtarabileceği düşünülen hastaneler kurulması fikri gündeme gelmiştir. Böylece tedavi ve deliliğe ilişkin ciddi bir değişikliğin başladığı söylenebilir (1). Psikanalizin gelişimi, psikofarmakoloji ve biyolojik yaklaşımlardaki gelişmeler özellikle XX. yüzyılın ortalarından itibaren ciddi değişiklikler yaratmıştır ve Victoria

döneminden beri sürdürülen yaklaşımlar (kişileri izole etmek, toplumdan ayırmak vs) güç kaybetmiştir (6). Ancak bu iyileştirme çabalarının İngiltere'de akıl hastanelerine yönelik reform hareketleriyle başladığını söylemek mümkündür. Bu alanda atılan önemli adımlardan birisi mekanik kısıtlamaların daha insani koşullara evrilmesine çaba gösterilmesidir (14). Dolayısıyla iyileştirme çabaları daha uzak geçmişe dayanmaktadır denebilir.

III. Bethlem Hastanesi'nin Denetlenmesi

Disiplin uygulamalarının bir tedavi yöntemi olarak düşünülmesiyle birlikte hastanelerde hastalara yönelik eziyet ve şiddetin arttığı ifade edilmektedir. Bu sebeple zaman içinde akıl hastanelerine yönelik eleştiri ve soruşturmalar da olmuştur. Raporlarda Bedlam ile ilgili görgü tanıkları oldukça olumsuz ifadeler vermiş ve zincirlenmiş çıplak kadın ve erkeklerden bahsetmişlerdir (1). Avam Kamarası tarafından akıl hastaneleriyle ilgili iyileştirme amaçlı yasal düzenleme için yürütülen soruşturmalarda Bethlem ile ilgili şahit ifadelerinin yer aldığı da görülmektedir (15). Genellikle Bethlem hakkında efsaneler, olumsuz bir izlenim ve algı oluştursa da, hastaneyle ilgili şikayetlerin yönetim heyetleri tarafından değerlendirildiği ifade edilmiştir (7). Ancak genel olarak Bethlem/Bedlam Hastanesinin uzun tarihi geçmişi düşünüldüğünde efsanelerin varlığını sürdürmesi kaçınılmaz görünmektedir. Nitekim bu hastane sanat, edebiyat ve sinema gibi alanları derinden etkilemiştir.

IV. Diğer Kurumlara Kısa Bir Bakış

Bethlem Hastanesi XVIII. yüzyıla kadar neredeyse deliller için mevcut olan tek kurum olarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir (3). XVIII. yüzyıldan itibaren çok sayıda yeni akıl hastanesi kurulmaya başlanmıştır. Bu dönemin bir diğer önemli özelliği de özel ve kâr amaçlı kurumların da açılmasının hız kazanmasıdır. Bunlar sıklıkla deli evleri " Mad House" olarak adlandırılan küçük ölçekli aile teşebbüsleri konumundaydılar (3). Bu yapılar özellikle üst gelir gruplarından ailelere hizmet vermektedir. Ancak buna rağmen iyi bir hizmet sunup sunmadıkları konusu net değildir (4).

V. Bethlem Hastanesinin Etkileri (Toplum, Kültür ve Sanat)

Bethlem Hastanesi Moonsfield'a taşınca oldukça ihtişamlı bir yapıya kavuşmuş hatta güzelliğinin evi olarak tanımlanmıştır (Resim-1) (16). Bu yapısı ile barındırdığı hastaların durumu arasındaki ironi dönemin yazarlarınca sıkça ele alınmıştır. Örneğin; Thomas Browne bu hastaneden "Güzelliğini anlamak ve kullanmaktan yoksun kişiler için bir kumaş" olarak bahsetmiştir . Tam da bu dönem meşhur "Bedlam" adlandırmasının başladığı dönemdir. Bethlem sözcüğünün zaman içinde "Bedlam"a dönmesinin, içinde barındırdığı kaotik anlamı ifade ettiğine değinilmektedir (3). Bu dönüşümde önemli bir etken olarak yöneticilerin hastaneyi ziyarete açmaları gösterilmiştir (7). Bu dönemden itibaren Bedlam isimlendirmesi sıkça kullanılmaya başlanmış, edebiyat da bunda pay sahibi olmuştur. Bedlam, dünya edebiyatının önde gelen isimlerinden Shakespeare'in Kral Lear adlı eserinde de kendisine yer bulmuştur (17).

Hastanenin delileri görmek için dışardan ziyaretçilere açılması, adeta bir eğlence unsuruna dönüşmesine sebep olmuştur. Bu durumun XVIII. yüzyılın son çeyreğine kadar sürdüğü ifade edilmiştir. Bu durum Londra'da ihtişam ve saygınlık ile insan aşağılamanın aynı anda nasıl var olabileceğiyle ilgili çarpıcı bir örnek sunmuştur (3). Bethlem'den sonra açılan hastanelerde temkinli davranılmış, turistik amaçlı geziler yasaklandığı gibi daha mütevazı yapılar tercih edilmeye başlanmıştır (3).

Bethlem/Bedlam ismi aynı zamanda kültürel yaşam içinde de gündelik dilin bir parçası haline gelmiştir ve daha çok karmaşa, karışıklık gibi anlamlar taşımaya başlamıştır. Bethlem/Bedlam, sadece normal turistlerin akınına uğramamıştır. Genel olarak Bethlem/Bedlam ile ilgili efsaneler gerçek tarihinin önüne geçmiştir. Bedlam'ın hastaları dikkate almayan bir cehennem olduğu ya da dikkate alsa bile zulüm ettiği şeklinde bir inanç gelişmiştir. Bedlam'ın kötülüğünü vurgulayan tüm bu mitlere rağmen, oldukça çok sayıda kişi Bedlam'ı ziyaret etmiş, yönetim de bunu gelire çevirmiştir (7). XVIII. yüzyılda Bedlam delilikle ilişkili birçok durumun simgesi haline gelmiş olduğundan, birçok

alandaki kendisinden söz edilmiştir. Bu sebeple Bedlam'a ait olan gerçeklerle ilgili gerçek olmayanın sınırı net değildir denebilir.

Bedlam kendisinden söz ettirdiği alanların başında sanat gelmektedir. Örneğin; "Bedlam" Willam Hogarth'ın (1697-1764) A Rake's Progress adında 8 resimden oluşan çalışma serisinde final sahnesi olarak yer almıştır (Resim-2). XIX. yüzyıl öncesinde Bedlam'ın içerisine dair fikir verdiği için özgün bir eser olarak kabul edilmiştir (18).

Bedlam Hastanesi oldukça çok sayıda sanatçı ve sanat eserine ilham vermiştir. Ayrıca XVIII. yüzyılda suç işlemiş delilerin de hastaneye kabul edilmeye başlandığı ve zaman zaman ünlü şahısların da hastaneye yatırıldığı bilinmektedir. Bu türden olaylar da çeşitli alanlardan Bedlam'a olan ilgiyi arttırmaya devam etmiştir (6). Önemli sanat dallarından biri olan sinemada da Bedlam sıkça konu edilmeye devam etmektedir (19).

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda diğer ülkelerden psikiyatristlerin de dikkatini çekmiş, buraları ziyaret edenler kendi ülkelerinde de benzer kurumların açılmasını önermişlerdir (7).

VI. Tarihsel Arka Plana İlişkin

Buraya kadar anlatılan tüm süreç ve ilişkili değişiklikler, şüphesiz bu kuruma özel ve izole bir varlık alanı içinde cereyan etmemiştir. Kurumun oldukça uzun bir sürece yayılan tarihsel gelişiminin toplumsal yapıdan, tarihsel kırılma anlarından ve buna bağlı düşünsel dönüşümlerden etkilenmesi kaçınılmazdır. Ancak uzun tarihsel geçmişi göz önünde bulundurulduğunda kurumun, tüm bu durumlardan etkilenişinin ayrıntılı değerlendirmesini yapmak bu yazının sınırlarını aşacaktır. Bu sebeple özet niteliğinde bir çerçevenin sunulmasının uygun olacağı düşünülmüştür. XIII. yüzyıldan XXI. yüzyıla uzanan bir yapının dünya tarihine ve yerel tarihe tanıklık etmemesi ve bundan etkilenmemesi düşünülemez. Bu tarihsel geçmiş içerisinde, daha önce bahsedildiği gibi Reform hareketleri, Rönesans, Aydınlanma, Sanayi Devrimi gibi önemli tarihsel olaylar yer alır. Ayrıca bunlara paralel olarak kırsal ile kentler arasında nüfus dengesi değişiklikleri, işçi sınıfının ortaya çıkışı, alışılmış

çalışma koşullarındaki değişiklikler de ilk bakışta göze çarpan önemli sosyolojik gelişmelerdir. Bilim ve düşünce dünyasında da bu süreç önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Rönesans ve Aydınlanma ile birlikte akıllı insanın etkin bir özne haline geldiği söylenebilir. Descartes'in düşünerek varlığını kanıtlayan insanı özne konumuna yükseltmesiyle akıl ve akıl eden insanın doğaya karşı önemli ölçüde güç kazandığını söylemek mümkündür. Bu durumun aynı zamanda "akıl" ile "akılsızlık" arasındaki makası açtığı da düşünülebilir. Bu durumda akıl, özne olmaya ve toplumsallığa eşdeğer ise, akıl ile ilişkili sorunlar ve delilik toplum dışı ve dolayısıyla normal dışı bir kavram olarak değerlendirilmesi dönemin paradigması ile uyumlu görülebilir (20). Ancak bu tek uygun değerlendirme değildir ve deliliğin daha önce var olmadığı anlamına gelmez, şüphesiz daha önce de delilik vardı ancak deliler daha çok ailelerin ya da manastır gibi kurumların bakımına ihtiyaç duyarlardı, tehlikeli görüldükleri taktirde de yine kilit altına alınıyorlardı (2). Yine de daha önce bahsedildiği üzere kayıtlarda 6 hastaya ev sahipliği yaparak hizmet veren bir kurumun zaman içerisinde yer sorunu yaşayacak hale gelmesinde olası nedenlerden biri olduğu düşünülebilir. Ancak bu değişimlere rağmen akıl hastalarının toplumdan tecrit edilmişlerinin daha yakın tarihli olduğu da ifade edilmiştir. Bu bağlamda önemli bir değerlendirme de akıl hastanelerinin ortaçağ ya da erken modern dönemde yaygın olmadıklarıdır. XVIII. yüzyıldan itibaren delilerin modern anlamda tedavi edilebilir oldukları fikrinin gündeme gelmesiyle birlikte hastanelerin sayısında bir artışın başladığı ve özel hastanelerin sayılarında da artış görüldüğü ifade edilmektedir. Kişisel amaçlı hayır kurumları şeklinde kurulan hastane sayıları da artmıştır. Bu türden hastaneler açmak bir toplumsal statü göstergesi olarak da değerlendirilmiştir (2) Sonuç olarak XVIII. yüzyılın sonuna gelindiğinde ruhsal tedavi fikri ve hastaneler iyice yaygınlaşmıştır. Kuşkusuz bu süreçte sanayi devriminin etkisi de yadsınamaz. Sanayi devrimi ve işçi sınıfının ortaya çıkışı ile birlikte ortaya çıkacak bir diğer sorun şüphesiz akıl sorunu yaşayanların ne olacaklarıdır. Bu bağlamda bazı düşünsel yaklaşımlar, hastanelerin sanayileşmiş toplumda yer alan orta sınıfı, toplumsal yarara katkı sağlama ve tıbbi bilgi üretimi amacıyla yatırıp tedavi etmeye çalıştıkları iddiasıdır (21). Bu türden değerlendirmelerin haklı

yönleri olduğunu akılda tutmakla birlikte, bir tıp pratiği olarak psikiyatrinin hastalara yardım sağlamak ve koşullarını iyileştirmek konusunda ana işlevi üstlendiği ve önemli başarılar sağladığı ifade edilmelidir.

Bedlam dışında; tıbbi tedaviler yanında ikna, iyi muamele ve hastalarla konuşmanın birleştirilmeye çalışıldığı Floransa Banifacio Hastanesi, "delilerin zincirlerinden kurtarıldığı" Salpêtriere Hastanesi ve Cenevre Akıl Hastanesi dönemin önemli tedavi merkezleridir (2). Bedlam gibi tarihi öneme sahip bir kurum da Fransa'daki Hôtel Dieu olmuştur. Özellikle Fransız ihtilalinden önce din merkezli bir yönetim anlayışına sahip olan bu kurum, akıl hastaları dışında dilenciler, hırsızlar ve serserileri barındırabilecek bir yer olması amacıyla tesis edilmiş, tıbbi bakım da bu barınmaya eşlik eden bir hizmet olmuştur. Özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren bu yapının değiştiğini ve günümüz hastanelerine benzemeye başladığını söylemek mümkündür (22). XVIII. yüzyılda elde edilen bilimsel başarılar akıl hastalıkları alanında da bir umut yaratarak kurumlaşmayı hızlandırmıştır. Ancak ortaya çıkan hastanelerin zaman içinde büyüdüğü, insanlar için bir alıkonulma merkezine dönüştüğü düşünülmüş ve XX. yüzyılın ortalarından itibaren yeni bir hareket olarak kurum-suzlaştırma gündeme gelmiştir (22).

Hastane ve hastanelerin yatak sayıları XX. yüzyılın ortalarına gelindiğinde oldukça yüksek sayılara ulaşmıştır. Zamanla hastanelerdeki kötü koşullar kamu gündeminde yer almaya başlamış, Klorpromazin gibi ilaçların kullanıma girmesiyle ilaçla tedavi imkanları doğmuş, akıl hastalarının konumu insan hakları hareketlerinin de gündeminde yer almaya başlamıştır. Tüm bu değişimler psikiyatrik tedavi kurumlarının da değişmesini beraberinde getirmiştir. 1960-1970'lerden itibaren amaçlanan; geçmişi Tımarhane ya da topluma yük olanların yerleştiği akıl hastanelerine dayanan kurumları dönüştürmek, küçültmek ve hastaları toplumda yer alan bireylere dönüştürmek olmuştur. Bunun ise tam olarak başarılı olduğunu söylemek güçtür (22,23). Bu dönüşüm sürecinde Michel Foucault, Erwing Goffman gibi kişilerin çalışmalarının da etkili olduğunu ifade etmek gerekir.

Sonuç olarak Bedlam'ın geçirdiği değişikliklerin, kısaca özetlenmeye çalışılan bu arka plan işlerken gerçekleştiği akılda tutulmalıdır. Hastanede ilk dönemde meydana gelen değişimin dinin belirleyiciliğinden insan ve toplumun belirleyiciliğine geçişin yaşandığı bir evrilmeye örnek sunduğu, son 150 yıllık sürecin ise toplumu merkeze alan ve kısıtlamaları önplanda tutan bir yaklaşımdan bireyin hak ve özgürlüklerinin önemsendiği bir yapıya dönüşümü örneklediğini söylemek mümkündür.

Resim 1. 1676 yılında yeni kurulan Bethlem Hastanesi, Edward Geoffrey O'Donoghue'un "The Story of Bethlehem Hospital: From Its Foundation in 1247" adlı kitabından

Değerlendirme ve Sonuç

Bethlem ya da meşhur adıyla Bedlam Hastanesi, uzun ve kesintisiz kurumsal geçmişiyle gerek tıp tarihi gerekse de kültür tarihi açısından önemli bir örnek oluşturmaktadır. Bir kurumun kuruluş gayeleriyle zaman içinde kazandığı işlevlerin evrimini göstermek bakımından oldukça değerli veriler sunmaktadır. Ortaçağ ve Erken Modern Dönem Avrupa'sında aslında tedavi ve yardım, tıp ile din gibi kavramların ne ölçüde iç içe geçtiklerinin bir örneği olarak karşımızda durmaktadır. Modern döneme yaklaştıkça kurumsal ve kavramsal dönüşümün izleri de bu örnek aracılığıyla sürülebilmektedir. Yine bir hastane isminin zaman içinde gündelik hayatta farklı anlam dünyalarına gönderme yapacak şekilde kullanımının örneğini

"Bedlam" bizlere sunmaktadır. Benzer bir kullanımı kültürümüzde "Bakırköy" için görmek de mümkündür. Zira "Bakırköy" kelimesi de gündelik hayatımızda Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nden farklı bir anlam dünyasına gönderme yapmaktadır. Bethlem ya da Bedlam Hastanesi, bir kurum özelinde tıp tarihi ve sanat ilişkisinin, zaman zaman ne ölçüde geniş bir alana yayılabildiğini göstermesi açısından da önemli bir kurum olarak tarihteki yerini almıştır.

Yazışma adresi: Arş. Gör. Abdullah Yıldız, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik A.D., Ankara dr.abdullahyildiz@hotmail.com

Resim-2. William Hogarth'ın Bedlam Hastanesi'nin içerisini gösteren, A Rake's Progress resim serisinin son sahnesi, Andrew Scull'un Uygarlık ve Dellilik adlı kitabından

KAYNAKLAR

1. Scull A. Uygurluk ve Delilik. Elhüseyni N (Çev.) 1. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016, pp 78-79, 116, 131, 175.
2. Lindemann M. Erken Modern Avrupa'da Tıp ve Toplum. Doğan M (Çev.) 1. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2013. pp. 193-234 .
3. Scull A. The insanity of place. *Hist Psychiatry*. 2004;15(4):417-36.
4. Allderidge PH. Historical Notes on the Bethlem Royal Hospital and the Maudsley Hospital. *Bull N Y Acad Med*. 1971;47(12):1537-46.
5. The Bethlem Royal Hospital, Beckenham. <http://www.nationalarchives.gov.uk/hospitalrecords/details.asp?id=149&page=6&hospital=royal>. Erişim tarihi: Haziran 30, 2017.
6. Scull A. *Madness: A very short introduction*. 1st ed, Oxford, Oxford University Press, 2011, pp 18-48.
7. Andrews J, Briggs A, Porter R, Tucker P, Keir W. *The History of Bethlem*. 1st ed, New York, Routledge, 1997, pp 1-124.
8. Olsen LD. Asylums, in *Cultural Sociology of Mental Illness: An A-to-Z Guide*. Edited by Scull A. 1st ed. SAGE Publications, 2014. pp. 53-57.
9. Hospital (n) http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=Hospital. Erişim tarihi: Haziran 14, 2017.
10. Meaning of 'Bethlehem' in the English Dictionary <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/bethlehem?fallbackFrom=turkish&q=Bethlehem>. Erişim tarihi: Haziran 14, 2017.
11. Sarteschi CM. Hospitals for Criminally Insane, in *Cultural Sociology of Mental Illness: An A-to-Z Guide*. Edited by Scull A. 1st ed. SAGE Publications, 2014. pp. 356-358.
12. NHS: South London and Maudsley NHS Foundation Trust. Our Hospitals. <http://www.slam.nhs.uk/our-services/hospital-care/bethlem-royal-hospital>. Erişim tarihi: Haziran 16, 2017.
13. NHS: South London and Maudsley NHS Foundation Trust. Art and History. <http://www.slam.nhs.uk/about-us/art-and-history>. Erişim tarihi: Haziran 16, 2017.
14. Suzuki A. Mechanical Restraint, *Cultural Sociology of Mental Illness: An A-to-Z Guide*. Edited by Scull A. 1st ed. SAGE Publications, 2014. p. 496-489.
15. First report: Minutes of evidence taken before the Select Committee appointed to consider of Provision being made for the better Regulation of Madhouse in England. Ordered by The House of Commons, 1815. <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=umn.31951002359938c;view=1up;seq=9>. Erişim tarihi: Temmuz 1, 2017.
16. O'Donoghue EG. *The Story of Bethlehem Hospital: From Its Foundation in 1247*. New York, E. P. Dutton & Company, 1915.
17. Mason DP. Tom of Bedlam. *Am J Psychiatry*. 2014;171(12):1257-1258.
18. Harris JC. A Rake's Progress: 'Bedlam'. *Arch Gen Psychiatry*. 2003;60(4):338-339.
19. Displaying 143 results for 'bedlam'. http://www.imdb.com/find?q=bedlam&s=tt&ref_=fn_al_tt_mr. Erişim tarihi: Haziran 17, 2017.
20. Foucault M. *Deliliğin Tarihi*. Kılıçbay MA (Çev) 4. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2006, p 14.
21. Weiner DB. The Madman in the Light of Reason. Enlightenment Psychiatry, in *History of Psychiatry and Medical Psychology: With an epilogue on psychiatry and the mind-body relation*. Edited by Wallace ER, Gach J. New York, Springer, 2008, p. 282.
22. Porter R. Kan revan İçinde: Tıbbın kısa tarihi. Koca G (Çev.) 1. Baskı, İstanbul: Metis, 2016, pp 137-154.
23. Dvoskin JA, Bopp J, Dvoskin JL. Institutionalization and Deinstitutionalization, in *Encyclopedia of Psychology & Law*. Edited by Cutler BL. 1st ed. SAGE Publications, 2008. pp. 374-376